

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΞΟΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

18

1924

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ÉDITIONS

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

BAS. N. GRÉGORIADES

E. r. Δ. Ο. Σ. Π. Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2000

ΟΡΘΡΟΣ ΚΑΙ ΝΥΞ

Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ΟΘ' κατάλοκον ἀποτελεῖται 1) ἐκ τριῶν τετραφύλλων φερόντων ἀριθμησιν 1, 2, 3. Τῶν τετραφύλλων τούτων τοῦ τρίτου εἶνε γεγραμμένα μόνον τὰ δύο πρῶτα φύλλα· καὶ 2) ἐκ δύο τεμαχίων χάρτου ἐπὶ τοῦ ἐνὸς τῶν ὀπίωιν ἔχει γραφῆ « Ὁρθρος καὶ Νύξ », ἐπὶ δὲ τοῦ ἄλλου τὰ ἀκόλουθα:

« Ἡσαίας καὶ νύξ
Ἁγίου Ὁρου· πανομοιότυπον
Bibl. Nat. Παρισίων 139
Vatic. 755 (Προφητεῖαι Ἡσαίου)
ἀντὶ Ὁρθρου φωσφόρος
—Κακὴ εἰκὼν παρὰ Kondahoff II, 37
» » » Bordier
» » » Bayet
Dichl Et. byz. σ. 171 »

Ἡ εἰς τὰ τρία τετράφυλλα περιεχομένη διατριβὴ εἶνε προφανῶς ἀτελής· ἀποτελουμένη ἐκ διατρίων σημειώσεων, αἵτινες ὁμοῦ καὶ ὡς τοιχῦται εἶνε ἀξίαι δημοσιεύσεως παρέχουσαι ὀλίκον ἀρκετὸν εἰς τὸν θέλοντα νὰ ἐπεξεργασθῆ τὸ θέμα τοῦτο. Δημοσιεύομεν ὅθεν κατωτέρω τὰς ἐν τοῖς τρισὶν τετραφύλλοις ὑπάρχουσας σημειώσεις.

Κ. Ι. Δ'

Τρεῖς εἰκόνες.

1) Χειρόγρ. Παρισίων 139 ἀρχῶν ἰ' αἰῶνος κατὰ Bordier

α) Montfaucon 1708 σ. 12.

Κατηγορεῖται ὑπὸ Seroux d'Agincourt ἐπὶ ἀνακριθεῖα καὶ βελτιώσει.

- 6) Millin Galerie mythologique πίν. 89, ἀρ. 353.
 γ) Bayet L'art byzantin σ. 159. Ἰκαναὶ διαφο-
 ραί: Πιστότερον
 Ὁ Bordier δὲν τὸ ἀπεικονίζει σ. 114. ἀπλῶς περι-
 γράφων.
 Ὁ Silverste (Paléographie universelle LXXVII;
 Ὁ Kondahoff ?

II) Βατικανὸς κώδιξ 755 θ' αἰῶνος κατὰ Séroux d'Agin-
 court περιέχει προφητείας Ἰσαίου μεθ' ὑποσημειωμάτων
 καὶ πολλῶν εἰκόνων. Ἀπεικονίζεται ἐν τόμῳ VI, 2, πίν.
 XLVI.

III) Παντοκρ. 49 XIV αἰῶνος εἰς 8 μικρὸν Ὑαλτήριον καὶ
 ἄλλα. 32 εἰκόνες καὶ ἄλλα κοσμήματα. Ὁ Brockhaus Die
 Kunst in den Athosklöstern σ. 205 ἐκ τοῦ πασχαλλίου πίνα-
 κος φθάνοντος μέχρι τοῦ 1101 ὀρίζει ὡς χρόνον περίπου τὸ
 1084.

Ἡ ἀρχὴ τῆς Ὠδῆς Ἰσαίου (Ἰισ. 26.9) «Ἐκ νυκτός
 ὀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός, διότι φῶς τὰ προσ-
 τάγματά σου ἐπὶ γῆς.»

Τὰ δύο ἀχρωμα. Τοῦ παρισινοῦ δυνάμεθα ν' ἀποκαταστή-
 σωμεν τὰ χρώματα ἐκ τῆς περιγραφῆς Bordier (Description
 des peintures et autres ornements contenus dans les m.
 Grecs de la bibl. nationale Ἐνθ' ἀν.) 1883.

Περιγρ. Bordier: Isaie, vieillard à cheveux et barbe
 gris, nimbé en gris, vêtu d'une robe gris bleu et d'un
 manteau rose prie debout, entre une femme qui représente
 la nuit et un enfant presque nu qui figure l'aube du jour,
 ΟΡΘΡΟΣ, et porte en main un flambeau. Sur le fond, qui
 est d'or, se détachent des peupliers, un platane et des lau-
 riers roses. Dans le ciel, la main divine.

Ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰσαίου δεομένου καὶ ἔχοντος τὰς χεῖρας
 ἐκτεταμένας οὐδὲν τὸ ἐξαιρετικόν. Κοινὸς ἅγιος.

Ἄλλως αἱ δύο λοιπαὶ παραστάσεις. Ἀλλὰ πρὸ τούτων ἐν ταῖς τρισὶν εἰκόσι διάφορος ἡ τοπογραφία. Ἐντὶ τοῦ πλατάνου, τῆς αἰγείρου καὶ τῶν βοδοδαφνῶν τοῦ παρισ. κώδικος ἔχομεν ἐν τῷ βατικανῷ μίαν αἰγείρον μόνον ὑπερθεῖν τῆς κεφαλῆς. Ὁρθρου καὶ φυτὰ ἀδιάγνωστα ἐσπαρμένα χαμαὶ παρὰ τοὺς πόδας τῶν προσώπων.

Ἄλλη διαφορὰ τὸ ἀσάνδαλον τοῦ Ἰσαίου ἐν τῇ ἀθωνικῇ. Ἄλλ' ἔλθωμεν εἰς τὰς δύο ἄλλας παραστάσεις. Ἐν τῇ ἀθωνικῇ οὐδεμίαν φέρουσιν ἐπιγραφὴν. Ἐκ τῶν δύο ἄλλων χειρογρ. καταδεικνύονται ὡς προσωποποιία τῆς Νυκτὸς καὶ τοῦ Ὁρθρου.

Ἡ προσωποποιία δὲν εἶνε ἀήθης παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς. Πολλὰ ἐκ τῆς ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς τέχνης. Μεγαλοψυχία καὶ φρόνησις ἐν Δισκουρίδῃ Βιέννης (Sérour d'Agincourt ἀν. XXXVI 6 II); Ὁρχησις ὡς νεανίας ὀρχούμενος ἐκ τῆς Τοπογραφίας Κοσμᾶ τοῦ Βατικανοῦ (αὐτόθι. XXXIV)

Ἐν τῷ κώδικι Γενέσεως Gr. Theol. XXVI θ' αἰῶνος δύο εἰκόνες παριστώσαι τὴν Ῥεβέκκαν παρέχουσαν ὕδωρ εἰς τὸν δοῦλον τοῦ Ἀβραάμ περίεργος εἰκόνισις Νυμφῶν πηγῆς ἡμιγύμων.

Μελωδία ἐν Ψαλτηρίῳ Παρισίων 139, τῷ αἰνῷ ἐν ᾧ καὶ Νύξ καὶ Ὁρθρος (Bordier III)

Ἐν τῷ αἰνῷ Πραότης, Μετάνοια, Ἀλαζονεία, Προφητεία (Bordier σ. 112 κέ.) Προσευχή.

Ὁ ὀρθρος διαφορετικὸς καὶ ἐν ταῖς τρισὶ παραστάσεσιν. Καὶ αἱ μὲν διαφοραὶ τοῦ Παρισιακοῦ καὶ Ἀθωνικοῦ κυρίως περὶ τὴν στάσιν τῶν ποδῶν καὶ τὸ ὅτι μᾶλλον ἐνδεδυμένος ἐν τῷ ἀθωνικῷ, ἐξωμος δὲ ἐν τῷ παρισιακῷ. Ἄλλως ὁμοία ἡ δλη στροφή του πρὸς τὸν Ἰσαίην καὶ ἡ θέσις τῶν χειρῶν, τῆς μὲν δεξιᾶς τεινομένης πρὸς τὸν προφήτην, τῆς δ' ἀριστερᾶς ἀνεχούσης τὴν δᾶδα. Ὁλως διάφορος ἐν τῷ βατικανικῷ ὅπου

ἐστραμμένος ὄχι πρὸς τὸν Ἰσαΐαν, ἀλλὰ φεύγων πρὸς δεξιὰ τῶ ὀρῶντι καὶ ἀνέχει μὲν τὴν δαδὰ διὰ τῆς δεξιᾶς, ἀνατείνων δὲ καὶ τὴν ἀριστεράν, ἐκτός ἢ ἀδεξιά παραστάσις τῆς δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν κρατήσεως τῆς δαδός. Ἴχει δ' ἐστραμμένην λίαν ἀτέχνως ὁ φεύγων ὀρθρὸς τὴν κεφαλὴν μόνον πρὸς τὸν Ἰσαΐαν.

Ἡ δὲ Νυξ καὶ εἰς τὰς τρεῖς παραστάσεις ἔχει κοινὸν ὅτι ἀνέχει ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν πέπλον διὰ τῆς ἀριστερᾶς, ὅστις συγκρατεῖται ἐν πάσαις ταῖς εἰκόσι πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ καθειμένου δεξιοῦ βραχίονος. Ὁ τέπλος οὗτος εἶναι ἐσπαρμένος ὑπ' ἀστερῶν ἐν τοῖς δύο χειρογρ. Β καὶ Π, ὄχι δὲ καὶ ἐν τῷ Α. ἀλλ' εἶνε προφανές, ὅτι ἐκείνη ἡ παράστασις εἶνε ἡ ὀρθότερα, διότι ὁ πέπλος οὗτος οὐδὲν εἶνε ἄλλο ἢ ὁ ἀστερόφωτος θόλος τοῦ οὐρανοῦ, αὐτὸς ὁ τρόπος εἰ' οὗ στηλοῦται δεικνύει ὅτι εἶνέ τι στερεὸν (ἴδρα στερέωμα. — Αἰθινος θόλος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις φιλοσόφοις, πύρινος ἢ κρυστάλλινος παρὰ τοῖς θεολόγοις τῶν μέσων αἰώνων. Ἰδ. Ν. Γ. Πολίτου Βίος Ἑλλήνων Α' σ. 12.)

Διαφορὰ καὶ περὶ τὴν κόλπωσιν καὶ πτύχωσιν τῆς Νυκτός ἐν ταῖς τρισὶ παραστάσεσιν. Ἡ τοῦ Α ἀπλουστέρα, ἡ ἄλλη πολυκολπωτέρα καὶ οἰονεὶ διπλοῖδιον.

Ἡ δὲ δ' ἄς ἐν μὲν τῇ Α εἶνε ὀλως κάτω καθειμένη, ὀλιγώτερον ἐν τῇ Β καὶ ἀρκετὰ ὑψωμένη ἐν τῇ Β, ὅπου καὶ τὸ πρόσωπον τῆς Νυκτός στυγνότερον καὶ πρεσβυτικώτερον ἐν σχέσει πρὸς τὰ νεαρώτερα καὶ γελαστότερα τῶν δύο ἄλλων παραστάσεων. Ἡ δ' ἄς ἐπιμεμελημένη καὶ ὁμοιάζει μάλιστα πρὸς τὰς ἐλευσινιακὰς παραστάσεις μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι δὲν διακρίνεται τόσον ὁ ἐκ διαρῶρων δαδίων συναπαρτισμὸς τῆς δαδός.

Προσωποποιία Νυκτός ἤδη ἐν Rigveda (Πολίτου Βίος Ἑλλήνων σ. 34, 2). Οὐχ ἤττον συνήθης ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλλ.

μυθολογία. Ἡ Νύξ καὶ τὸ Ἑρεβός εἶνε τέκνα τοῦ Νάους καθ' Ἡσίοδον.

Νυκτὸς μαντεῖα ἐν Μεγάροις ἐπὶ τῆς Καρίας Πaus. I, 40, 61. Πλείστα ἐπίθετα τῆς νυκτὸς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ποιήσῃ. Peri τὰ 80 Bruchmann Epitheta deorum quae apud poetas Graecos leguntur.

Ἄστροδόπεπλον δὲν εὐρίσκομεν. Ἄλλ' ἀστροχιτῶν λέγεται παρ' Ὀρφεὶ ἐν τοῖς Ἄργον. 1028 καὶ 511 (τὸ δεύτερον λείπει παρὰ Βγ.), ἀστερίη παρ' Ἀράτῳ φαινομ. 695. Ἄστροδόματος Ὀρφ. Ὑμν. 31. 13 (λείπει παρὰ Βγ.).

Τὸν πέπλον ἀλλ' ὄχι καὶ τὸ χρῶμά του οἶον ἐν τῷ Ἄθ. μᾶς ἐνθυμίζει τὸ μελαγκρέδημος τοῦ Ἴω. Γαζαίου descr. 2, 245.

Ἄλλως δὲ λέγεται ὡς πρὸς τὴν ἐνδυμασίαν ποικιλείμων ἐν Αἰσχ. Προμ. 24. καὶ τὴν κυναῖν ἐσθῆτα τοῦ Ἄθ. μᾶς ἐνθυμίζει τὸ κυναυγῆς (κυναυγῆς, ἀστεροφειγῆς, ἡσυχία χαίρουσα) τοῦ Ὀρφ. Ὑμν. 3, 3. Τέλος μελάντηνος καλεῖται Νόνν. Δια. 31, 116. Ἄλλ' ἐν τῇ ἐγχρώμῳ ἄθ. παραστάσει δὲν εἶνε μέλαινα ἡ ζώνη.

Παρ' οὐδενὶ ποιητῇ παρουσιάζεται δαδούχος ἢ δαδοφόρος. Ἄλλ' ὅμως ὅτι καὶ τοιαῦτα παραστάσεις δὲν ἔλειπον ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν εἰκόνων Φιλοστράτου τοῦ νεωτέρου. Ἐν εἰκόνι 8, (Ἡρακλῆς ἐν τοῖς σπαργάνοις) «Γέγραπται δὲ καὶ ἡ νύξ ἐν εἰδει, ἐν ἣ ταῦτα, λαμπαδίῳ καταλάμπουσα ἐαυτήν, ὡς μὴ ἀμάρτυρος τοῦ παιδὸς ἄθλος γένηται».

Τεχνικαὶ παραστάσεις. Πaus. X, 38, 6 ἀναφέρει ἀγαλμα χαλκοῦν Νυκτὸς λεγομένης ἐν Ἐφέσῳ ἀρχαιοπρεπές, ἔργον... τοῦ Σαμίου ἀλλὰ δὲν τὸ περιγράφει. (18. καὶ Baumeister σ. 1299. schwerlich war diese Göttin wirklich gemeint. Overbeck I, 79). Ἐπὶ τῆς λάρνακος Κουζέλου (Πaus. V, 18, 1) ἀπεποιήται δὲ γυνὴ παῖδα λευκὸν

καθεύδοντα ἀνέχουσα τῇ δεξιᾷ χειρὶ, τῇ δὲ ἐτέρᾳ μέλανα ἔχει παῖδα τῷ καθεύδοντι ἰοικότα, ἀμφοτέρους ἰεστραμμένους τοὺς πόδας. Δηλοῖ μὲν δὴ καὶ τὰ ἐπιγράμματα, συνεῖναι δὲ καὶ ἀνευ τῶν ἐπιγραμμάτων ἐστὶ, Θάνατόν τε εἶναι σφᾶς καὶ Ἵπνον, καὶ ἀμφοτέροισι Νύκτα αὐτοῖς τροφόν.»

Μελάμπεπλον καὶ ὄχουμένην παριστάνει ὁ Εὐριπίδης ἐν Ἴωνι 115.

Νύξ μεταξὺ τῶν θεοτήτων τῶν ἀντιμαχομένων μὲ τοὺς Γίγαντας ἐπὶ τοῦ δωμοῦ Περγάμου (Overbeck, II, 266). Ἰδ. Skizze F ἐν σ. 274. Μετὰ τὴν βορείαν πλευράν. (1—ἡ αἰώνος μ. X.) Νύξ πτερωτὴ ἐν παραστάσει ἐκ Δολωνείας ἐκ τοῦ μεδιολανικοῦ χειρογρ. τῆς Ambrosiana (Baumeister σ. 160). Ὁρθῶς παρεβλήθη τὸ τοῦ Εὐριπίδου Ὀρεστ. 174: πότνια νύξ, μόλε κατὰ πτερος.

Ὁδεμία τῶν παραστάσεων τούτων τῆς Νυκτός συμπίπτει μὲ τὴν θυζαντιακὴν. Τὸ πρόσωπόν της ἴσον νὰ ἀναζητήσωμεν ἐν τῇ Σελήνῃ, ὄχι τῇ τοῦ Περγάμου (Baumeister ὁλοσέλιδος εἰκῶν σ. 1256), ἀλλ' ἐν ταῖς τῶν σαρκοφάγων ὧν τὸν τύπον περιέγραψεν ὁ Jahn (Endymion—Kerhalos) ἐν τοῖς Arch. Beiträge σ. 31 κ. ἔ. Πρόσθετε τὰ ἐκ Decharme καὶ Poscher.

Baumeister ἐκ τοῦ Καπιτωλείου μουσείου (A' σ. 480).

Ἐν ἄλλῳ ἀναγλύφῳ σαρκοφάγου ἐν τῇ αὐλῇ τῆς μονῆς Ἁγίου Παύλου ἐν Ῥώμῃ ἀποτυπωθέντι ἐν τοῖς τοῦ Gerhard Ant. Bildwerke 39. Prodrum. p. 283 f. ἡ Σελήνη κρατεῖται ὑπὸ ἄλλης γυναικός, ἧς τῆς κεφαλῆς ὑπέρεται τοξοειδῆς πέπλος καὶ ὁδηγεῖ αὐτὴν πρὸς τὸν κοιμώμενον Ἐνδυμίωνα. Ὁ Gerhard τὴν λέγει Νύκτα, ὁ Zoega Ἀφροδίτην. Ὁπωσδήποτε ἐπέχει τόπον νυμφευτρίας.

Ὁρθρος φέρεται ἐπ' ἴσης προσωποποιημένος ἐν τῇ ἀρχαιότητι.

Ἐπίθετα παρὰ Bruchmann

γλυκὺς ἐν ἐπιγράμματι παρὰ Keibel 232, 3.
φιλήμερος Ἰω. Γαζ. deser. 2, 239.

Παραστάσεις ἐκ τῆς ἀρχαίας τέχνης δὲν σώζονται τοῦ Ὅρθρου, ἀλλὰ μόνον τῆς Πούς πτερωτῆς συνήθως. Κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ κατέλθωμεν εἰς τὸν θ' αἰῶνα διὰ νὰ εὕρωμεν τὴν πρώτην, πιθανώτατα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ἀντιγεγραμμένην, τοιαύτην παράστασιν.